

УДК 336.5(477):[334.012.63+334.012.64]
DOI 10.32342/2074-5362-2023-1-34-6

В.М. ОРЛОВА,
*кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)*

О.Р. СЕРГЄЄВА,
*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)*

О.В. КУЗЬМЕНКО,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан малого і середнього підприємництва в Україні та встановлено, що затяжний характер війни в Україні значно дестабілізує діяльність суб'єктів даного сектору та призводить до погіршення показників його розвитку, зокрема зменшення кількості діючих суб'єктів малого і середнього підприємництва, зниження темпів реєстрації нових суб'єктів, дефіциту власних оборотних коштів у більшості малих і середніх підприємств, скорочення працівників, що *має негативний вплив* для вітчизняної економіки. Виявлено основні перешкоди для відновлення і розвитку підприємницької діяльності у період дії воєнного стану: відсутність фінансових ресурсів; продовження бойових дій; перебої з електро-, водо- та тепlopостачанням; руйнування логістики; зростання виробничих витрат; недостатня кількість платоспроможних клієнтів.

Розглянуто особливості *державної підтримки* малого і середнього підприємництва в Україні у воєнний час. Визначено проблеми, що стримують розвиток вітчизняного малого і середнього підприємництва в умовах війни, серед яких виділено такі: відсутність програмного документа щодо розвитку сектору малого і середнього підприємництва; низький рівень доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до фінансів; недостатньо розвинені державні програми фінансової підтримки ІТ-стартапів; неефективність індустріальних парків.

Доведено, що перспективи розвитку малого і середнього підприємництва значною мірою *залежать* від забезпечення реалізації *ефективної державної політики* щодо стимулювання його розвитку. У цьому контексті *обгрунтовано пріоритети* державної політики у сфері стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні, а саме: розроблення Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому

рівні; залучення коштів міжнародних фінансових організацій та міжнародних донорів; створення умов для підвищення рівня доступу малих і середніх підприємств до фінансів; розширення державної грантової підтримки IT-стартапів; впровадження механізмів податкових пільг для суб'єктів, які відновлюють свою діяльність на деокупованих територіях; розширення та створення нових індустріальних парків з розвинутою інженерно-транспортною інфраструктурою, створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва в межах індустріального парку.

Ключові слова: *мале і середнє підприємництво, стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва, державна політика, державні програми, ділова активність, індустріальні парки, фінансування*

This paper investigates the current state of small and medium business in Ukraine. The protracted nature of the war in Ukraine significantly destabilizes the activities of the subjects of this sector and leads to the deterioration of its development indicators. In particular, a decrease in quantity of active entities small and medium business, a decrease in the rate of registration of new entities, a shortage of own working capital in most small and medium enterprises will have a negative impact on the national economy. The main obstacles to the recovery and development of business activity during the period of validity of state of war are identified. It is the lack of financial resources; continuation of hostilities; interruptions in electricity, water and heat supply; destruction of logistics; increase in production costs; insufficient quantity of paying customers.

The peculiarities of state support of small and medium business in Ukraine during the war are considered. The problems hindering the development of national small and medium business in the conditions of war are identified. It is the absence of a program document on the development of the small and medium business sector; low level of access to finance by small and medium business entities; insufficiently developed state financial support programs for IT startups; inefficiency of industrial parks.

Proved, that the prospects of the development of small and medium business largely depend on ensuring the implementation of an effective state policy to stimulate its development. In this context, the priorities of the state policy in the sphere of stimulating the development of small and medium business in the conditions of the war in Ukraine are substantiated. It is the development of the State program for promoting the development of small and medium business in Ukraine, coordination of strategies and programs for the development of small and medium business at the state, regional and local levels; attraction of money from international financial organizations and international donors; creation of conditions for increasing the level of access of small and medium enterprises to finance; expansion of state grant support for IT startups; implementation of mechanisms of tax benefits for entities that resume their activities in the de-occupied territories; expansion and creation of new industrial parks with developed engineering and transport infrastructure, creation of favorable conditions for the development of small and medium business within the industrial park.

Keywords: *small and medium business, stimulation of the development of small and medium business, state policy, state programs, business activity, industrial parks, financing*

Постановка проблеми. На сучасному етапі для України проблема розвитку малого і середнього підприємництва та ділової активності залишається однією з найактуальніших як в економічному, так і в соціальному вимірах. За час повномасштабного вторгнення російської федерації (рф) в Україну та тимчасової окупації територій, суб'єкти малого і середнього підприємництва зазнали значних втрат через руйнування та пошкодження потужностей або ж просто зіткнулися з перебоями в роботі та складнощами зі збутом продукції. Зокрема, *малі і середні підприємства-*

експортери втратили частину виручки через обмежене судноплавство Чорним морем. Підприємства, які орієнтуються на внутрішній ринок, постраждали через падіння попиту на свою продукцію, порушення виробничих процесів та ланцюгів постачання. Попит на товари та послуги знизився, у тому числі, внаслідок вимушеної міграції мільйонів українців у сусідні країни. До того ж, дефіцит фінансових ресурсів, скорочення та вкрай низька державна підтримка стримує відновлення та подальший розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва й, відповідно, звужує ділову активність в економіці та знижує їх конкурентоспроможність. З цих позицій першочергового значення набуває питання формування пріоритетів державної політики у сфері стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні, тобто її теоретичне розроблення та практичне втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Теоретичні* й *практичні* проблеми функціонування та розвитку *малого і середнього підприємництва* в Україні досліджувались у працях таких вітчизняних дослідників, як З.С. Варналій, Г.І. Карпюк, Р.О. Мірошник, С.В. Мочерний, У.О. Прокоп'єва, В.О. Сизоненко, А.А. Чухно та ін. Наукові розробки зазначених вчених є безцінним внеском у розвиток теорії підприємництва, сприяння *становлення* малого і середнього підприємництва в економіці України, напрацювання методологічних основ розбудови оптимальної системи підтримки його розвитку. Однак, незважаючи на досягнення у цій сфері, недостатнім є висвітлення перспектив розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні. Особливої уваги потребують питання забезпечення стимулюючого впливу державної політики на розвиток малого і середнього підприємництва в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз сучасного стану малого і середнього підприємництва та виявлення перспектив щодо ефективного його розвитку в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнної агресії РФ та активних бойових дій на значній території України, а також враховуючи швидкий характер розвитку та непередбачуваність подій, суб'єкти малого і середнього підприємництва гостро відчували на собі всі негативні наслідки поточної ситуації в країні, пов'язані з негативними економічними процесами в національній економіці внаслідок війни, що призвело до погіршення їх фінансово-економічного стану. Загалом, до початку повномасштабної війни РФ проти України суб'єкти даного сектору створювали близько 64% валового внутрішнього продукту (ВВП) та 7 млн. робочих місць і забезпечували майже 40% податкових надходжень.

Так, в Україні у 2021 р. налічувалось 610 суб'єктів великого підприємництва (або 0,03 % загальної кількості суб'єктів господарювання), решта – суб'єкти малого і середнього підприємництва, у тому числі 17811 суб'єктів середнього підприємництва, 1937827 суб'єктів малого підприємництва (352722 малих підприємств та 1585105 фізичних осіб-підприємців (ФОП)). У 2021 р. у сфері малого та середнього підприємництва в Україні було зайнято 7287,5 тис. осіб, у тому числі 40,7% – на середніх підприємствах, 24,4% – на малих підприємствах і 34,9% – у фізичних осіб-

підприємців. Кількість найманих працівників становила 5600,1 тис. осіб. З них основна частка (53,0 %) була задіяна на середніх підприємствах і 29,9 % – на малих підприємствах [1, с. 8 – 10].

Однак, зважаючи на виклики воєнного часу та ускладнення безпекової ситуації станом на 25.01.2023 р. 26,5% вітчизняних малих і середніх підприємств повністю припинили свою економічну діяльність, 11,1% працівників були відправлені у відпустку, 18,5% працює на умовах скорочення заробітної плати й 21,2% було скорочено (понад 1,1 млн. осіб) [2]. Загальні прямі втрати малого і середнього підприємництва за період війни в Україні сягнули 87 млрд. дол. США (не враховуючи недоотриманих прибутків). У результаті дестабілізації сектору малого і середнього підприємництва та зниження ділової активності падіння ВВП України в 2022 р. оцінюється на рівні 30,3% [3].

Водночас зниження темпів реєстрації нового бізнесу матиме суттєвий негативний вплив на національну економіку. Так, у 2021 р. було створено 58042 нових юридичних осіб і 296389 ФОПів. У 2022 р. в Україні було зареєстровано 33837 нових юридичних осіб і 201295 ФОПів, при цьому **140000 фізичних осіб-підприємців (або 69% від загального обсягу)** – через Єдиний портал державних послуг «Дія», з них 114000 – під час повномасштабної війни. **За видами економічної діяльності найбільше суб'єктів малого і середнього підприємництва було зареєстровано у сферах оптової та роздрібної торгівлі; переробної промисловості; інформації й телекомунікацій; транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; надання інших видів послуг. Лідерами за кількістю реєстрацій нових юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців є м. Київ, Київська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська області [3].** Отже, загалом темпи реєстрації нових суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні у 2022 р. порівняно із 2021 р. скоротились щонайменше на 30%, що згодом може відчутно вплинути на податкові надходження, а також ресурсну базу та відсотковий дохід банківського сектору.

Разом з тим, із середини березня 2022 р. і дотепер триває переміщення (релокація) малих та середніх підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Західної України. Так, за рік війни за урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони України було переміщено 800 підприємств, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці. Для ще 239 здійснюється пошук підходящої локації або способу транспортування. Понад 650 підприємств, які планували релокувати свої виробничі потужності, відмовились від переміщення у зв'язку з деокупацією територій, на яких вони розташовані. Окрім того, нині деякі підприємства повертаються на попередні місця роботи у зв'язку з покращенням там безпекової ситуації, зокрема, в Харківську, Чернігівську та Сумську області (44 підприємства вже повернулись). Найбільше підприємств релоковано до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%), Тернопільської (6,3%) областей. Серед них найбільшу частину складають підприємства, що

працюють в сфері оптової та роздрібної торгівлі, будівництва, креативної індустрії, а також компанії, які здійснюють діяльність в ІТ сфері [4].

Загалом відносно стримані рішення суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо релокації (за рік лише 800 підприємств) пояснюються складнощами з перевезенням обладнання, коштами на релокацію, логістикою тощо. До того ж західні регіони України, куди перевозять підприємства, не достатньо індустріально розвинуті порівняно зі східними областями. Промислова інфраструктура на заході країни не влаштовує багатьох підприємців.

Одним із інструментів, який може вирішити питання інфраструктури для релокованих малих і середніх підприємств, є розвиток індустріальних парків. Станом на 01.01.2023 р. в Україні до Реєстру індустріальних (промислових) парків (далі – Реєстр) включено 60 індустріальних парків, лише у 39 індустріальних парках визначено керуючі компанії, у 12 – є учасники та інші суб'єкти індустріальних парків. Найвищий рівень забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою наявний у 7 індустріальних парках. Всі інші індустріальні парки, особливо на Заході України, мають низьку готовність і перебувають лише на етапах початку робіт зі створення інфраструктури й облаштування території.

У 2022 р., упродовж якого до Реєстру включено дев'ять індустріальних парків, нарощувалася динаміка щодо їх створення переважно у західних регіонах України, зокрема:

- «Марамуреш» (Закарпатська обл.), створений у 2021 р.;
- «Л-ТАУН ПАРК» (Київська обл.);
- «Енергія Буковини» (Чернівецька обл.);
- «Хотин Invest» (Чернівецька обл.), створений у 2021 р.;
- «Малин-Захід» (Житомирська обл.), створений у 2021 р.;
- «Володимир» (Волинська обл.), створений у 2020 р.;
- «Еко-смайт індустріальний парк «ГАЛІТ» (Львівська обл.);
- «Західноукраїнський промисловий ХАБ» (Тернопільська обл.);
- «Ужгород» (Закарпатська обл.) [5].

Нині сформована чітка стратегія подальшого розвитку мережі індустріальних парків. Кабінет Міністрів України розпорядженням від 24.02.2023 р. № 176-р ухвалив Стратегію розвитку індустріальних парків на 2023 – 2030 рр. Метою цієї Стратегії визначено розробку напрямів і способів забезпечення розвитку індустріальних парків в Україні, сприяння формуванню привабливого інвестиційного середовища, сталому розвитку національної економіки та зменшенню обсягу викидів вуглецю [6].

Законом України від 07.09.2021 р. № 1710-ІХ «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків» визначено механізм державного стимулювання облаштування та функціонування індустріальних парків, а саме:

- надання повної або часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами (позиками) на облаштування та (або) здійснення господарської діяльності у межах індустріальних парків;

– надання коштів на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків та (або) забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), необхідних для створення та функціонування індустріальних парків;

– здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж;

– надання податкового та митного стимулювання відповідно до законодавства [7, стаття 34, ч. 3].

Отже, розвиток індустріальних парків дозволить полегшити релокацію суб'єктів малого і середнього підприємництва, які змушені перенести свою діяльність до більш безпечних регіонів України, що, у свою чергу, сприятиме створенню додаткової вартості та нових кваліфікованих робочих місць.

Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проєкт Дія.Бізнес спільно з стратегічним агентством Advanter Group провели дослідження щодо стану малого і середнього підприємництва в Україні під час повномасштабної воєнної агресії Росії проти України. Період опитування: 25.01 – 02.02.2023 р. У ньому взяли участь 535 власників та керівників підприємств (*Advanter Group, Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року*). Дослідження виявило, що наразі суб'єкти даного сектору вкрай потребують фінансових ресурсів для реалізації проєктів з відновлення та розвитку підприємництва [2]. За попередніми оцінками, загальні потреби малих і середніх підприємств у фінансуванні складають 73,9 млрд. дол. США і 41% підприємств вважають пріоритетом пошук фінансування. Для релокованих підприємств основні потреби полягають у пошуку виробничих і складських приміщень, пошуку житла для співробітників та фінансової підтримки для покриття оборотних коштів й закупівлі обладнання [8].

За результатами опитування, основними перешкодами для відновлення та розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні є: відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів (визначили 50,5 % респондентів), непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку (48,4%), відсутність достатнього капіталу (40,4%), непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу (26,0%), недоступність кредитних коштів, у тому числі – програми «Доступні кредити 5-7-9 %» (25,8%), недоступність грантових програм, які оголошені Урядом (20,7%), перешкоди з боку регуляторних та (чи) фіскальних органів (19,4%) [2].

Слід зазначити, що з жовтня 2022 р. перебої з електро-, водо- та теплопостачанням внаслідок ракетних обстрілів енергооб'єктів України стали вагомою перешкодою для малого і середнього підприємництва в більшості областей. Через це значна частина підприємців (**86% малих і середніх підприємств**) були змушені тимчасово призупиняти виробничі процеси в жовтні – листопаді 2022 р. У середньому через відімкнення електроенергії в Україні за листопад 2022 р. мікропідприємства втратили **31% загального обсягу робочого часу, малі і середні підприємства – 21% і 17% відповідно**. Галузі, які забезпечують базові потреби населення,

втрапили, у середньому, найменше робочого часу в промисловості через відімкнення електропостачання – 15% поліграфічна, 18% харчова та 19% легка промисловість.

Водночас станом на другу половину грудня 2022 р. **майже три чверті малих і середніх підприємств (74%)** встановили незалежні джерела електропостачання. Однак робота на генераторі робить бізнес збитковим або ж звичайні технічні засоби не можуть забезпечити достатньої потужності для виробництва (вистачає лише на офіс, а не на цехи) [9].

Як показали результати опитування, вплив відключення електроенергії на суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні посилюється: 65,6% опитаних підприємств у січні 2023 р. заявили про зниження оборотів оборотних коштів на 20% і більше через цю причину (порівняно з 48% у листопаді 2022 р.), зокрема, 16,7% підприємств втратили близько половини обороту, ще 12,8% підприємств – втратили до 80% обороту, а 7,8% практично зупинились [2].

В цілому, у січні 2023 р. Індекс активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) становив 30,76 (зі 100 можливих). Індекс майже не зріс, порівняно з листопадом 2022 р. (30,04), і є нижчим за показник вересня 2022 р. (33,9). Зазначимо, що UBI показує активність підприємницької діяльності, її спроможність нарощувати товарооборот, створювати робочі місця; якщо показник нижче 50, це свідчить про негативні очікування підприємців від подальшого розвитку подій [2]. Відтак продовження бойових дій в Україні, подальше руйнування енергетичної інфраструктури, проблеми із логістикою, зростання виробничих витрат, а також зниження доходів населення вплинули на погіршення оцінок економічних результатів діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва у найближчій перспективі. Окрім того, малі і середні підприємства всіх секторів очікують продовження скорочення загальної чисельності працівників, а також подорожчання власної продукції чи послуг на тлі високої вартості сировини та товарів постачальників.

Водночас повноцінна реалізація потенціалу сектору малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні гальмується низкою проблем, які потребують термінового вирішення. Серед цих проблем слід виокремити такі.

1. Відсутність програмного документа щодо розвитку сектору малого і середнього підприємництва. Починаючи з 2013 р. в Україні реалізовувалася Загальнодержавна програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2014 – 2024 роки (згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. № 641-р). Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» від 24.05.2017 р. № 504-р, яким попереднє розпорядження від 28.08.2013 р. № 641-р визнано таким, що втратило чинність. Незважаючи на проблеми щодо виконання Загальнодержавної програми, передусім недостатнє фінансування її заходів, це був програмний документ, основною метою якого було створення сприятливих умов для провадження діяльності суб'єктами малого і середнього підприємництва, підтримки та розвитку такого підприємництва шляхом впровадження інноваційних технологій. Нині в Україні діє Національна

економічна стратегія на період до 2030 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179), в рамках якої визначено основні вектори розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, але відповідної Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні не розроблено. Це порушує систему планування на основі програмно-цільового методу.

2. Низький рівень доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до фінансів не дає змоги масштабувати їхню діяльність. На сьогодні більше половини середніх підприємств мають потребу в додатковому доступі до фінансів для розвитку своєї діяльності, в той час як для мікро- і малого підприємництва показник потреби становить 34% і 40% відповідно. Основним питанням щодо запиту на кредити є потреба в оборотному капіталі, який суб'єкти малого і середнього підприємництва не можуть покрити власними коштами.

Держава намагається створити сприятливі умови для підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану. Було прийнято низку урядових програм фінансування для малого і середнього підприємництва.

Так, лідером державних програм фінансування є державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %», яка надає можливість суб'єктам малого і середнього підприємництва отримати кредити в національній валюті за зниженими відсотковими ставками від 9% до 0% річних. Програма реалізується через уповноважені банки (станом на 06.03.2023 р. – 45 банків) та Фонд розвитку підприємництва (ФРП).

За період дії воєнного стану в Україні (станом на 06.03.2023 р.) у рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» було укладено 22610 кредитних договорів на загальну суму 90,05 млрд. грн. (у тому числі банками державного сектору – 17264 кредитних договори на суму 48,57 млрд. грн.), з яких: 0,87 млрд. грн. – на інвестиційні цілі; 6,93 млрд. грн. – як антикризові кредити; 4,37 млрд. грн. – як рефінансування попередньо отриманих кредитів; 26,47 млрд. грн. – кредити для сільськогосподарських товаровиробників; 51,40 млрд. грн. – на антивоєнні цілі [10]. Пільгові кредити переважно доступні лише аграріям для забезпечення посівної кампанії, тому програму має бути розширено на інші галузі. Також існує необхідність адаптувати програму до нових умов: через різке підвищення облікової ставки Національного банку України з 10% до 25% участь у ній стала збитковою для банків. До того ж ФРП почав із великою затримкою виплачувати фінустановам компенсацію відсоткової ставки, на чому базується «5-7-9».

З 01.07.2022 р. в Україні реалізується урядова грантова програма підтримки малого і середнього підприємництва «Робота». У межах цієї програми підприємці мають можливість отримати від держави безповоротні гранти, зокрема: для започаткування або розвитку мікро- і малого підприємництва (мікрогранти до 250 тис. грн.); на придбання обладнання для створення або збільшення виробничих потужностей переробних підприємств (до 8 млн. грн.); для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (до 400 тис. грн. за гектар); на розвиток тепличного

господарства (до 7 млн. грн. за 2 гектари); для створення ІТ стартапів (до 3,5 млн.грн); для отримання професії у сфері ІТ (до 30 тис. грн.) [11]. У 2022 р. фінансовою підтримкою від держави за програмою «єРобота» скористались понад 2,5 тис. малих і середніх підприємців, які отримали загалом 1,56 млрд. грн. грантових коштів [12].

В цілому, державні кредитні та грантові програми, що діють в Україні, охоплюють різноманітні галузі малого і середнього підприємництва та дають можливість отримання фінансової підтримки на різних стадіях розвитку підприємств, а також надають можливість підтримання соціальної і навчальної функцій для розвитку підприємницької діяльності. Тому важливо забезпечити стабільність фінансування таких програм та їх сталу реалізацію.

Отже, перспективи подальшого розвитку малого і середнього підприємництва в Україні значною мірою залежать від забезпечення реалізації *ефективної державної політики* щодо стимулювання його розвитку. З метою створення сприятливих умов для розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору малого і середнього підприємництва, враховуючи тимчасово обмежені можливості державної фінансової підтримки та значні виклики, що постали перед країною і підприємцями з початком війни в Україні, доцільним є:

- розроблення Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому рівні;

- залучення коштів міжнародних фінансових організацій та міжнародних донорів для розширення можливостей фінансування малого і середнього підприємництва;

- створення умов для підвищення рівня доступу малих і середніх підприємств до фінансів, зокрема шляхом подальшої реалізації, удосконалення та популяризації державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %»;

- розширення державної грантової програми «єРобота» стосовно дофінансування ІТ-стартапів, які успішно залучають кошти на внутрішньому і зовнішньому ринку;

- впровадження механізмів податкових пільг для малого і середнього підприємництва (податкові канікули, відшкодування частини капітальних інвестицій, спеціальні податкові режими) для суб'єктів, які відновлюють свою діяльність на деокупованих територіях України;

- розширення та створення нових індустріальних парків з розвинутою інженерно-транспортною інфраструктурою, створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва в межах індустріального парку.

Реалізація поданих пропозицій сприятиме відновленню ділової активності та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні й досягненню позитивних суспільно-економічних ефектів.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах жорсткого протистояння російській агресії викликом для економіки України є значне погіршення

показників розвитку малого і середнього підприємництва, зокрема зменшення кількості діючих суб'єктів малого і середнього підприємництва, зниження темпів реєстрації нових суб'єктів, дефіцит власних оборотних коштів у більшості малих і середніх підприємств, скорочення працівників, що матиме суттєвий вплив на податкові надходження, а також ресурсну базу та відсотковий дохід банківського сектору. Основними перешкодами для відновлення і розвитку підприємницької діяльності у період дії воєнного стану є: відсутність фінансових ресурсів; продовження бойових дій; перебої з електро-, водо- та теплопостачанням; руйнування логістики; зростання виробничих витрат; недостатня кількість платоспроможних клієнтів.

Здійснені дослідження дозволили визначити такі проблеми, що стримують розвиток вітчизняного малого і середнього підприємництва у воєнний час: відсутність програмного документа щодо розвитку сектору малого і середнього підприємництва; низький рівень доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до фінансів; недостатньо розвинені державні програми фінансової підтримки ІТ-стартапів; неефективність індустріальних парків (території, які визначені як індустріальні парки, у деяких регіонах не мають інженерно-транспортної інфраструктури).

Сьогодні пріоритетами державної політики у сфері стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні мають бути: розроблення Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому рівні; залучення коштів міжнародних фінансових організацій та міжнародних донорів; створення умов для підвищення рівня доступу малих і середніх підприємств до фінансів; розширення державної грантової підтримки ІТ-стартапів; впровадження механізмів податкових пільг для суб'єктів, які відновлюють свою діяльність на деокупованих територіях; розширення та створення нових індустріальних парків з розвинутою інженерно-транспортною інфраструктурою, створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва в межах індустріального парку.

Список використаної літератури

1. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2021 рік: стат. зб. / за ред. М. Кузнецової. К.: Державна служба статистики України, 2022, 117 с.

2. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року // Дія.Бізнес. 21.02.2023. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-sichni-2023-roku> (дата звернення: 14.03.2023).

3. 69% ФОПів зареєстрували у «Дії», а нових бізнесів з'явилося на третину менше: дослідження VKURSI. 16.01.2023. URL: <https://vkursi.pro/news/content/69-fopiv-ukraintsi-zareiestruvaly-u-dii-a-novykh-biznesiv-ziavylos-na-tretynu-menshe-doslizhennia-v-483047> (дата звернення: 14.03.2023).

4. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств, – Т. Бережна // Міністерство економіки України : офіц. сайт. 02.03.2023. URL:

<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh> (дата звернення: 14.03.2023).

5. Індустріальні парки в Україні – 2022 рік // Міністерство економіки України : офіц. сайт. 31.01.2023. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik> (дата звернення: 16.03.2023).

6. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023 – 2030 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 р. № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

7. Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків : закон України від 07.09.2021 р. № 1710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

8. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. 30.08.2022. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stanu/> (дата звернення: 15.03.2023).

9. Щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». Випуск 8. (12.2022) // ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». 31.01.2023. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/ilovepdf_merged-6.pdf (дата звернення: 16.03.2023).

10. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 22610 пільгових кредитів на суму більше 90 млрд. грн. // Міністерство фінансів України : офіц. сайт. 06.03.2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voennogo_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_22_610_pilgovikh_kreditiv_na_sumu_bilsh_90_mlrd_grn-3869 (дата звернення: 17.03.2023).

11. eРобота : офіц. сайт урядової програми «eРобота». URL: <https://erobota.dii.gov.ua/#about> (дата звернення: 18.03.2023).

12. Уряд вдосконалив програми грантової підтримки бізнесу eРобота // Урядовий портал : держ. сайт. України. 18.01.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-vdoskonalyv-prohramy-hrantovoi-pidtrymky-biznesu-ierobota> (дата звернення: 18.03.2023).

References

1. Kuznietsova, M. (ed.) (2022). *Diiialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za 2021 rik* [Activities of the subjects of large, medium, small and micro business in 2021], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 117 p.

2. Diia.Business (2023). *Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia v sichni 2023 roku* [The state and needs of business in the conditions of war: survey results in January 2023]. Available at: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opytuvanna-v-sichni-2023-roku> (Accessed 14 March 2023).

3. 69 % FOPiv zareiestruvaly u «Dii», a novykh biznesiv z'явилося na tretynu menshe: doslidzhennia VKURSI [69 % of FOPs were registered in “Diia”, and new businesses appeared by a third less: research VKURSI]. Available at: <https://vkursi.pro/news/content/69-fopiv-ukraintsi-zareiestruvaly-u-dii-a-novykh-biznesiv-z'avylos-na-tretynu-menshe-doslizhennia-v-483047> (Accessed 14 March 2023).

4. Berezhna, T. (2023). *Za rik viiny v bilsh bezpechni rehiony relokovano 800 pidpriemstv* [During the year of the war, 800 enterprises were relocated to safer regions], The official website of Ministry of Economy of Ukraine. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh> (Accessed 14 March 2023).

5. The official website of Ministry of Economy of Ukraine (2023), *Industrialni parky v Ukraini – 2022 rik* [Industrial parks in Ukraine - 2022]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik> (Accessed 16 March 2023).

6. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the approval of the Industrial Parks Development Strategy for 2023-2030” № 176 (2023, February 24). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (Accessed 16 March 2023).

7. The Law of Ukraine “On the introduction of amendments to the Law of Ukraine “On Industrial Parks” and some other legislative acts of Ukraine regarding the attraction of investments in the industrial sector of the economy by stimulating the creation of industrial parks” № 1710-IX (2021, September 07). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-20#Text> (Accessed 16 March 2023).

8. *Analiz aktualnogo stanu ta propozytsii shchodo pokrashchennia umov dlia pidpriemnytstva v Ukraini* [Analysis of the current state proposals for improving conditions for business in Ukraine]. Available at: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/> (Accessed 15 March 2023).

9. Non-governmental organization “Institute of Economic Research and Political Consultations” (2022), *Shchomisiachne opytuvannia pidpriemstv «Ukrainskyi biznes pid chas viiny»* [Monthly survey of the enterprises “Ukrainian business during the war”], no.8. Available at: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/ilovepdf_merged-6.pdf (Accessed 16 March 2023).

10. The official website of Ministry of Finance of Ukraine (2023), *Minfin: Za chas dii voiennoho stanu v mezhakh Derzhavnoi prohramy «Dostupni kredyty 5-7-9 %» vydano 22610 pilhovykh kreditiv na sumu bilsh 90 mlrd. hrn.* [Ministry of Finance: During of validity of state of war within the State Program “Affordable Loans 5-7-9%” was issued 22610 preferential loans in the amount of more than UAH 90 billion]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voiennoho_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_22_610_pilgovikh_kreditiv_na_sumu_bilsh_90_mlrd_grn-3869 (Accessed 17 March 2023).

11. The official website of the Government program “eRobota” (2023). Available at: <https://erobota.diia.gov.ua/#about> (Accessed 18 March 2023).

12. State website of Ukraine “Government portal” (2023), *Uriad vdoskonalyv prohramy hrantovoi pidtrymky biznesu yeRobota* [The Government has improved

the programs grant support for business eRobota]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-vdoskonalyv-prohramy-hrantovoi-pidtrymky-biznesu-ierobota> (Accessed 18 March 2023).

THE STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

Viktoriia M. Orlova, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: orlova@duan.edu.ua

Olena R. Serhieieva, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: sergeeva.e@duan.edu.ua

Oksana V. Kuzmenko, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: v.dh.ptb@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2074-5362-2023-1-34-6

Keywords: *small and medium business, stimulation of the development of small and medium business, state policy, state programs, business activity, industrial parks, financing*

This paper investigates the current state of small and medium business in Ukraine. The protracted nature of the war in Ukraine significantly destabilizes the activities of the subjects of this sector and leads to the deterioration of its development indicators. In particular, a decrease in quantity of active entities small and medium business, a decrease in the rate of registration of new entities, a shortage of own working capital in most small and medium enterprises will have a negative impact on the national economy. The main obstacles to the recovery and development of business activity during the period of validity of state of war are identified. It is the lack of financial resources; continuation of hostilities; interruptions in electricity, water and heat supply; destruction of logistics; increase in production costs; insufficient quantity of paying customers.

The peculiarities of state support of small and medium business in Ukraine during the war are considered. The problems hindering the development of national small and medium business in the conditions of war are identified. It is the absence of a program document on the development of the small and medium business sector; low level of access to finance by small and medium business entities; insufficiently developed state financial support programs for IT startups; inefficiency of industrial parks.

Proved, that the prospects of the development of small and medium business largely depend on ensuring the implementation of an effective state policy to stimulate its development. In this context, the priorities of the state policy in the sphere of stimulating the development of small and medium business in the conditions of the war in Ukraine are substantiated. It is the development of the State program for promoting the development of small and medium business in Ukraine, coordination of strategies and programs for the development of small and medium business at the state, regional and local levels; attraction of money from international financial organizations and international donors; creation of conditions for increasing the level of access of small and medium enterprises to finance; expansion of state grant support for IT startups; implementation of mechanisms of tax benefits for entities that resume their activities in the de-occupied territories; expansion and creation of new industrial parks with developed engineering and transport infrastructure, creation of favorable conditions for the development of small and medium business within the industrial park.

Одержано 19.04.2023.